

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

УДК: 35/08+352.08: 005.591.4(477)

DOI: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-3-1-144-163>

Малюга Анжела Володимирівна,

керівник Секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування; аспірант кафедри публічного управління та публічної служби, Національна академія державного управління при Президентові України, 03057, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 20, тел.: +38 (050) 3116011, e-mail: malyuha@v.rada.gov.ua

ORCID: 0000-0003-4604-4095

ІНСТИТУТ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ СЛУЖБИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Публікація присвячена проблемам теорії та практики становлення та розвитку інституту парламентської служби за кордоном та визначенню перспектив розвитку цього виду публічної служби в Україні. При цьому, інститут парламентської служби та перспективи його запровадження в Україні досліджуються в кількох сенсах: як додатковий механізм реалізації конституційного права громадян України на рівний доступ до державної служби; як важливий елемент реформування Верховної Ради України і посилення ефективності її діяльності; як елемент євроінтеграції України та імплементації принципів єдиного адміністративного простору в національну публічно-управлінську практику.

Категорію «інститут парламентської служби» запропоновано розуміти як систему історично сформованих світоглядно-професійних і морально-етичних цінностей, нормативно-правових актів і державно-управлінських практик, що встановлюють цілі, завдання, функції та повноваження, порядок формування і діяльності корпусу парламентських службовців, а також особливості проходження ними служби, їх правовий і соціальний захист у кожній конкретно взятій державі. Виокремлено наступні компоненти цього інституту: 1) доктринальний – система концепцій, теорій і вчень про місію парламентської служби у розвитку парламентаризму та забезпечення неупередженості, автономності та ефективності діяльності парламенту; 2) законодавчий – система законів, які регулюють інститут парламентської служби і отримують свій розвиток у системі підзаконних нормативно-правових актів; 3) управлінський – система публічно-управ-

лінських практик формування корпусу державних службовців у парламенті та управління відповідною парламентською службою; 4) морально-етичний і антикорупційний – система морально-етичних цінностей, заснованих на патріотизмі, доброчесності та нетерпимості до будь-яких проявів корупції тощо.

Аналізується позитивний досвід розвитку парламентської служби в Австралії, Австрії, Великій Британії, Німеччині, Франції, а також у Європейському парламенті, визначаються шляхи запровадження відповідних позитивних практик в Україні. Досліджується чинне законодавство та передумови для запровадження інституту парламентської служби в Україні в контексті проведення парламентської реформи новообраною Верховною Радою України IX скликання.

Ключові слова: державна служба; рівне право доступу до державної служби; парламентська служба; інститут парламентської служби; Апарат Верховної Ради України.

Malyuga Anzhela Volodymyrivna,

Head of the Secretariat of the Verkhovna Rada of Ukraine Committee on State Building, Regional Policy and Local Self-Government; postgraduate student of the Department of Public Administration and Public Service, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, 03057, Kyiv, 20 Anton Tsedika Str., Phone: +38 (050) 3116011, e-mail: malyuha@v.rada.gov.ua

ORCID: 0000-0003-4604-4095

INSTITUTE OF PARLIAMENTARY SERVICE: FOREIGN EXPERIENCE AND PERSPECTIVES FOR UKRAINE

Abstract. The publication deals with the problems of the theory and practice of formation and development of the institute of parliamentary service abroad and the definition of the prospects for the development of this type of public service in Ukraine. At the same time, the institute of parliamentary service and prospects for its introduction in Ukraine are investigated in several ways: as an additional mechanism for the implementation of the constitutional right of Ukrainian citizens to equal access to the civil service; as an important element of reforming the Verkhovna Rada of Ukraine and enhancing the effectiveness of its activities; as an element of the European integration of Ukraine and the implementation of the principles of a single administrative space into national public management practice.

The category ‘institute of parliamentary service’ is proposed to be understood as a system and as a system of historically formed ideological, professional and moral-ethical values, normative legal acts and state-management practices that set goals, tasks, functions and powers, the procedure for the formation and

operation of the corps of parliamentary servants, as well as the peculiarities of their service, and their legal and social protection in each particular state. The following components of this institution are identified: (1) doctrinal is a system of concepts, theories and students about the mission of the parliamentary service in the development of parliamentarism and ensuring the impartiality, autonomy and efficiency of the parliament; (2) legislative is a system of laws that regulate the institution of parliamentary service and get their development in the system of subordinate legal acts; (3) management is a system of public management practices for the formation of the corps of civil servants in the parliament and the management of the relevant parliamentary service; and (4) moral-ethical and anti-corruption is a system of moral and ethical values based on patriotism, integrity and intolerance to any manifestations of corruption, etc.

The positive experience of the development of the parliamentary service in Australia, Austria, Great Britain, Germany, and France and in the European Parliament is analysed; and ways of implementing the relevant positive practices in Ukraine are determined. The current legislation and prerequisites for the establishment of the institution of parliamentary service in Ukraine in the context of holding parliamentary reform by the newly elected Verkhovna Rada of Ukraine of the IX convocation are studied.

Keywords: public service, equal access to the civil service, parliamentary service, institute of parliamentary service, the Staff of the Verkhovna Rada of Ukraine.

Постановка проблеми. Конституція України у частині другій ст. 38 визначила і гарантувала громадянам нашої держави рівне право доступу до державної служби [1]. Реалізація цього важливого права громадян забезпечується на нормативно-правовому рівні Законом України «Про державну службу» [2], понад 50 постановами Уряду України і наказами Національного агентства України з питань державної служби.

Від самого початку розроблення поданого Кабінетом Міністрів України проекту нового Закону України «Про державну службу», а потім під час його опрацювання спеціально створеною з цією метою робочою групою при Комітеті Верховної Ради України з питань дер-

жавного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування, було вирішено йти шляхом визначення у Законі єдиних принципів організації державної служби, загальних стандартів щодо вступу на неї, включаючи процедури призначення на посади, просування та інші питання проходження державної служби.

Саме через це у ст. 3 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року (*далі – Закон*) [2], присвяченій сфері його регулювання, було прибрано всі, окрім Кабінету Міністрів України, власні назви державних органів, на посади державної служби в яких має поширюватися сфера дії цього Закону [3, с. 146].

Разом із тим, можна констатувати, що, не зважаючи на закладені у Законі єдині та уніфіковані правові механізми щодо регулювання функціонування всього інституту державної служби, він зорієнтований, у першу чергу, на державних службовців, які обіймають посади в органах виконавчої влади. І це цілком закономірно, оскільки саме ця категорія публічних службовців складає домінуючу більшість всіх державних службовців, у співставленні їх з часткою державних службовців, які працюють в органах законодавчої та судової гілок влади.

Що ж стосується особливостей проходження державної служби в окремих державних органах, в тому числі й в Апараті Верховної Ради України (*далі – Апарат*), то цьому питанню загалом присвячена лаконічна за своїм змістом стаття 91 Закону України «Про державну службу» [2]. У ній унормовано загальний порядок призначення на посади та звільнення з посад лише керівників апаратів (секретаріатів) у низці конституційних та інших державних органів, допоміжних органів, утворених Президентом України на реалізацію п. 28 частини першої ст. 106 Основного Закону. У цій же статті Закону також міститься перелік державних органів, в яких існує особливий порядок призначення на керівні посади державної служби. Зокрема, це стосується органів судової гілки влади та Верховної Ради України, як «... єдиного органу законодавчої влади» (ст. 75 Конституції України) [1].

Особливості проходження державної служби в органах судової

влади були врегульовані у законах України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року (ст. 150) [4], «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року (ст.ст. 27,29) [5] та «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року (ст. 44) [6], які були прийняті під час проведення в Україні протягом 2016 – 2017 років судової реформи, з відповідними змінами і доповненнями в Законі України «Про державну службу» [2]. Зокрема, частина п'ята ст. 29 «Комісія з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя» Закону України «Про Вищу раду правосуддя» визначає: «Комісія здійснює повноваження Комісії з питань вищого корпусу державної служби, визначені Законом України «Про державну службу», щодо питань державної служби в системі правосуддя» [5]. Натомість, особливості проходження державної служби в Апараті Верховної Ради України до сьогодні залишилися поза належною увагою законодавця.

Не зважаючи на численні спроби парламентських реформ, перші з яких припадають ще на 2000 рік [7], питання творення парламентської служби в Україні вперше було порушено на загальнонаціональному рівні в контексті Рекомендацій Місії П. Кокса щодо парламентської реформи, затверджених Постановою Верховної Ради України від 17 березня 2016 року № 1035 «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної

Ради України». Пунктами 38-41 зазначених Рекомендацій було визначено зміст заходів, спрямованих на утвердження інституту парламентської служби в її широкому та вузько-предметному значенні. Зокрема, пункт 41 Рекомендацій установлював наступне:

«Верховна Рада України у довгостроковій перспективі може розглянути можливість переходу до створення системи відокремленої парламентської державної служби» [8].

Слід згадати також цікаві та змістовні заходи, проведені Верховною Радою України з питань теорії та практики запровадження в Україні інституту публічної служби. Зокрема, мова йде про Круглий стіл «Парламентська служба: реформування, засади функціонування, гарантії діяльності Апарату Верховної Ради України», проведений 24 листопада 2017 року, в рамках якого Програмою USAID РАДА і Фондом «Східна Європа» було підготовано одноіменну аналітичну записку. На думку авторів цієї аналітичної записки, правовий статус Апарату Верховної Ради України, на відміну від апаратів (секретаріатів) інших державних органів в Україні (Офіс Президента України, Секретаріат Кабінету Міністрів України та ін.), закріплений у Конституції України (пункт 35 частини першої статті 85 [1]), що дозволяє розглянути можливість інституціоналізації парламентської служби в Україні [9].

Одним із останніх науково-комунікативних заходів стало і пу-

блічне обговорення на тему: «Створення парламентської служби як складова реформи Верховної Ради України», організоване Комітетом з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування та Комітетом з питань Регламенту та організації роботи Верховної Ради України та проведене 22 лютого 2018 року за сприяння та підтримки Програми Ради Європи «Децентралізація і територіальна консолідація в Україні», модератором якого виступив Голова Національного агентства України з питань державної служби К. Ващенко [10]. Це публічне обговорення визначило ініціативу щодо формування парламентської служби як важливого складника парламентської реформи в Україні.

Разом із тим, спроби реформування організації та діяльності Верховної Ради України VIII скликання виявилися незавершеними, а питання щодо утвердження парламентської служби в Україні – нереалізованим. Однією з причин цього, на наш погляд, є відсутність комплексного науково-методологічного забезпечення інституту парламентської служби з урахуванням зарубіжного (Австралія, Австрія, Велика Британія, Німеччина, Франція й ін.) та міжнародного досвіду (Європейський парламент). Тож, проведення парламентської реформи і творення парламентської служби стануть, на нашу думку, важливим викликом для новообраної на позачергових виборах у липні 2019

року Верховної Ради України IX скликання.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання теорії та практики державної служби досліджувалися в роботах таких фахівців у сфері державного управління, як Н. Артеменко, В. Бакуменко, Ю. Битяк, В. Баштанник, М. Білинська, Т. Василевська, К. Ващенко, Р. Войтович, Н. Гончарук, В. Загорський, В. Ємельянов, В. Карлова, А. Кобець, В. Козаков, В. Купрійчук, С. Майборода, В. Малиновський, О. Оболенський, В. Олуйко, Л. Пашко, П. Петровський, Л. Приходченко, Л. Прудис, О. Пухкал, А. Рачинський, Є. Романенко, М. Рудакевич, О. Руденко, С. Серьогін, І. Сурай, О. Суший, В. Федоренко, С. Хаджирадева та ін.

Популярним предметом дослідження українських учених, насамперед правників і науковців з державного управління, залишаються й проблеми теорії та практики парламентаризму та парламентських реформ, розкриті в роботах Ю. Барабаша, О. Бориславської, В. Гошовської, А. Колодія, А. Крусян, р. Максакової, В. Нестеровича, Л. Новак-Каляєвої, О. Петришин, М. Савчина, С. Серьогіної, О. Скрипнюка, І. Словської, О. Совгирі, С. Телешуна, В. Федоренка, В. Шаповала, В. Шатіла, Ю. Шемшученка та ін. Разом із тим, проблематика генезису, організації та функціонування парламентської служби в Україні залишається малодослідженою в науці державного управління.

Серед теоретико-методологічних джерел дослідження інституту парламентської служби за кордоном слід відзначити «Порівняльний огляд організації та законодавчого забезпечення парламентської служби (CELGR(2018)1, м. Страсбург, 17 січня 2018 року)», підготований експертом Ради Європи, Почесним Генеральним Секретарем Сенату Франції А. Делькампом [11].

Важливим інформаційно-аналітичним матеріалом для дослідження позитивного досвіду розвитку парламентської служби в Австралії, Австрії, Великій Британії, Німеччині, Франції, Швеції, а також у Європейському парламенті стали інформаційні довідки, підготовлені Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит комітетів Верховної Ради України [12; 13]. Подана у них аналітична інформація вбачається актуальною, новою й корисною для удосконалення вітчизняної державної служби і утвердження інституту парламентської служби в Україні.

Метою статті є формування науково-методичних основ утвердження та розвитку інституту парламентської служби в Україні, з урахуванням позитивного зарубіжного та міжнародного досвіду, а також обґрунтування пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства та публічно-управлінської практики у сфері проходження парламентської служби.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, парламенти є однією з найдавніших інституцій публічної влади, а їх історія в державах Західної Європи і на Американ-

ському континенті налічує століття. Первісно принципи європейського парламентаризму ґрунтувалися на поєднанні двох висхідних ідей конституціоналізму – народного суверенітету та народного представництва, – взаємодоповнюючі і взаємозбагачуючі одна одну. При цьому, зародження ідей парламентаризму припадає на XVIII-XIX ст., на час утвердження перших парламентів у їх сучасному розумінні [14, с. 318]. Це були парламенти Великої Британії, Франції, США й інших держав західної демократії.

Сам же термін «парламент» є похідним від латинського слова *parlamentum* і первісно позначував диспут духовенства про питання богослов'я. В. Шаповал пише, що термін «парламент» (*parlamentum*) почав вживатися у Франції для позначення будь-якого зібрання. В Англії, починаючи з XV ст., парламентом почали називати станovo-представницьку установу [15, с. 21]. Але пізніше у радянській юридичній науці поняття «парламент» пов'язувалося з французьким дієсловом «говорити» (фр. *parler*) і інтерпретувалося як «говорильня» [16, с. 142].

Сучасні парламенти, як загальнодержавні, представницькі, постійнодіючі, колегіальні органи державної влади, прерогативою яких є визначення сутності, змісту й форми майбутнього закону [17, с. 16], утвердилися внаслідок формування політико-правових вчень про парламентаризм і втілення їх у перших конституціях і конституційних актах XVII-XIX ст.ст. Зо-

крема, перший однопалатний парламент у його сучасному значенні був закріплений у Конституції Франції 1791 року.

Цінності та переваги парламентаризму та парламентської форми державного правління були близькими й для українських мислителів М. Грушевського, С. Дністрянського, Б. Кистяківського, М. Ковалевського та ін. Не можна оминати увагою й більш ранні витoki українського парламентаризму, усталені в традиціях «вічевої демократії» Київської Русі, закарбованих у Конституції Пилипа Орлика 1710 року та численних конституційних проектах і політичних документах кін. XIX – поч. XX ст.ст. Але, до проголошення незалежності України в 1991 р., реальна можливість створити повноцінний український парламент мала місце лише в 1917–1920 рр., за доби Центральної Ради. За часів входження України до складу колишнього СРСР Верховна Рада Української РСР, по-суті, стала квазіпарламентським органом проведення згубної для українців політики КПРС.

У XXI ст. переважна більшість із понад 194 держав-членів ООН мають власні парламенти, які різняться за своєю назвою, правовим статусом і місцею в механізмі держави, функціями і повноваженнями, структурою, методами і формами діяльності, включаючи законотворення, особливостями правового статусу парламентаріїв тощо. Разом із тим, у всіх випадках ефективність діяльності усіх без винятку парламентів у світі на-

пряму залежить від професіоналізму працівників, які забезпечують діяльність парламентаріїв.

До того ж, слід згадати позицію А. Делькампа, який писав:

«Основне завдання під час організації забезпечення депутатських повноважень зводиться до того, щоб рівний доступ до інформації та засобів діяльності став можливим для кожного (парламентарія – А.М.). Це має бути першочерговим завданням парламентської служби» [11].

Йдеться не лише про створення комфортних умов праці для парламентаріїв, а й про: а) здійснення оперативного та ефективного наукового, інформаційно-аналітичного, нормопроектного, організаційного, технічного і іншого забезпечення їх діяльності; б) забезпечення незалежності, автономії парламентаріїв у здійсненні їх функцій і повноважень від інших органів державної влади і бізнесу. В одних державах ці завдання здійснюють державні службовці; в других – працівники, найняті за контрактом; у третіх – корпус парламентських службовців формується в комбінований спосіб. Корпус відповідних державних службовців прийнято називати «парламентською службою».

Тим самим, на сьогодні у світі об'єктивно утвердився інститут парламентської служби, як історично сформована система світоглядно-професійних і морально-етичних цінностей, нормативно-правових актів і державно-управлінських практик, які встановлюють цілі, завдання, функції та повноваження, порядок формування і діяль-

ності корпусу парламентських службовців, а також особливості проходження ними служби, їх правовий і соціальний захист у кожній конкретно взятій державі, чи в наднаціональних парламентах (Європейський парламент, ПАРЄ і ін.). Цей інститут має багато сенсів і аспектів та є предметом дослідження як науки державного управління, так і інших наук – юридичних, політологічних, соціологічних і ін.

Водночас, інститут парламентської служби, як уже зазначалося раніше, не отримав до сьогодні належної уваги науковців. Це зумовлено багатьма причинами, однією з яких є новизна цього інституту та незавершеність формування цього інституту державної служби в Україні.

Не зважаючи на те, що найстаріші парламенти світу успішно діють в Великій Британії, Франції, США, Швейцарії, Японії два століття й більше, інститут парламентської служби, унормований у чинному законодавстві, є відносно новим явищем у публічному управлінні та публічній службі. Його становлення та легалізація в законодавстві припадає на кінець ХХ ст.

На сьогодні у світі можна виокремити, на нашу думку, чотири основні моделі інституту парламентської служби:

- автономна модель, коли інститут парламентської служби унормовано в спеціальному законодавстві та організаційно відокремлено від інших видів публічної служби (Австралія, Франція та ін.);
- відносно автономна (організаційно відокремлена) модель,

коли, за відсутності спеціального законодавства, корпус парламентських службовців є відокремленою складовою корпусу державної служби і формується керівництвом парламенту (Австрія, Велика Британія, Литва і ін.);

- уніфікована модель, за якої апарат парламенту формується державними службовцями на загальних засадах і є невід'ємною складовою корпусу державної служби (Німеччина, Україна і ін.);

- наднаціональна модель, характерна для корпусів службовців наднаціональних союзів (Європейський парламент) і міждержавних парламентів (Парламентська Асамблея Ради Європи і ін.).

Розглянемо публічно-управлінську природу та особливості вище визначених моделей інституту парламентської служби. У першу чергу, проаналізуємо автономну модель парламентської служби, яка сьогодні отримала свій розвиток у Австралії та Франції.

Однією з перших держав, яка унормувала в своєму законодавстві інститут парламентської служби, стала Австралія. У Законі Австралійського Союзу «Про парламентську службу» 1999 року вміщено 9 розділів: 1 – «Вступні положення», 2 – «Визначення термінів», 3–«Парламентська служба», 4 – «Співробітники парламентської служби», 5 – «Комісар парламентської служби», 6 – «Комісар з питань захисту парламентської служби», 7 – «Відділи та секретарі», 8 – «Інше», 9 – «Перехідні положення». Ними, із поміж іншого, були врегульовані найбільш важливі пи-

тання цілей, завдань, принципів, функцій і організацій парламентської служби в Австралії щодо:

- сутності та змісту парламентської служби, які полягають у наданні високофахової та усталеної професійної підтримки діяльності кожній з палат парламенту, парламентським комітетам, сенаторам і членам Палати представників;

- принципів професійності, неупередженості, інноваційності та ефективності, у поєднанні з принципом лідерства;

- відповідальності корпусу парламентських службовців перед парламентом і народом, а також положення про види дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватися до парламентських службовців (звільнення; скорочення заробітної плати; відрахування з заробітної плати; догана);

- положення про цінності та принципи етики і доброчесності службовців публічної служби Австралії;

- категорії парламентських службовців: а) постійні службовці; б) наймані для виконання конкретного завдання працівники; в) наймані на певний період працівники та ін. [12].

На сьогодні Австралія залишається першою і, по суті, єдиною державою в світі, за винятком Нової Зеландії, яка в спеціальному законі унормувала інститут парламентської служби і виокремила його організаційно з загального корпусу публічних службовців цієї держави.

Ще однією державою світу, де інститут парламентської служби

отримав свої самостійне законодавче і організаційне оформлення, на наш погляд, є Франція. Зокрема, Постановою № 58-1100 «Про функціонування парламентських асамблей» (1958 р.) унормовано поняття парламентської служби. Ця Постанова визначає, що співробітники служб парламентських асамблей (Апарат Сенату та Апарат Національної Асамблеї) є державними службовцями, статус і пенсійний план яких визначає бюро палати парламенту після консультацій з представниками відповідних профспілок. На них поширюються загальні положення про конкурсний відбір проходження державної служби у Франції, а також система категорій («А», «В», «С», «D») і звань державних службовців та вимога щодо постійного професійного навчання та підвищення кваліфікації упродовж служби [13].

У організаційно-управлінському сенсі парламентська служба у Франції має розгалужену структуру, що репрезентована апаратами Сенату (верхня палата парламенту) та Національної Асамблеї (нижня палата парламенту), які, в свою чергу, складаються з керівництва (бюро) та функціональних підрозділів. Так, Апарат Сенату складається з Бюро Сенату (26 членів: Президент Сенату, 8 віце-президентів Сенату, 3 квестори і 14 секретарів), двох генеральних директоратів (Генеральний директорат законодавчих служб і Генеральний директорат ресурсів), які діють у складі управлінь і інших підрозділів (бібліотека та

архів, медичний кабінет тощо). Не менш розгалуженим і численним є і корпус державних службовців у Апараті Національної Асамблеї. Він складається з Бюро (22 члени: Президент, 6 віце-президентів Сенату, 3 квестори і 12 секретарів) та трьох служб: 1) Законодавчої служби (554 службовця); 2) Адміністративної служби (498 службовців); 3) Загальної служби (79 службовців) [13].

У Австрії, Великій Британії, Литві і низці інших держав-учасниць ЄС парламентська служба є виокремленим різновидом державної служби. У цих державах відсутнє спеціальне законодавство, що регулювало б режим парламентської служби. Натомість, інститут парламентської служби у цих державах формується та забезпечується в правовому та соціальному сенсі парламентами, а точніше – керівництвом парламенту.

Так, у Австрії парламентська служба організаційно відокремлена від інших видів державної служби. Директорат Парламентської дирекції (біля 400 службовців), підпорядкований Президенту Національної Ради, є різновидом державної служби, для якої характерні риси т.з. «кар'єрної моделі». Службовці Парламентської дирекції призначаються на вищу посаду у відповідній сфері діяльності після успішної роботи на первинних кадрових позиціях. Важливим компонентом парламентської служби в Австрії є й вимога щодо постійного підвищення кваліфікації, не рідше одного разу на три роки [12].

Парламентська служба Великої Британії регулюється на загальних засадах Кодексом цивільного службовця і Кодексом управління цивільною службою, за відсутності спеціального акта про службу в Парламенті. Разом із тим, у організаційно-управлінському сенсі парламентська служба в Великій Британії є інституціоналізованою. Вона складається з парламентських офісів, які підпорядковуються керівництву Парламенту та забезпечують діяльність обох палат Парламенту – Палати громад і Палати лордів. Також у англійському Парламенті діють спільні двопалатні офіси (парламентська цифрова служба; служба з питань безпеки; служба закупок та комерційного забезпечення, освітня служба, парламентський архів, наукова служба і ін.). При цьому, офіси Парламенту Великої Британії є відносно нечисленними і станом на 2017 рік загальна кількість службовців складала біля 500 осіб [13].

У Литовській Республіці парламентська служба також є різновидом державної служби. Водночас, посади державних службовців, які працюють в Офісі Сейму й підпорядкованих Сейму інституціях, відповідно до ст. 8 Закону Литви «Про державну службу», поділяються на а) публічних службовців політичної (особистої) відданості (службовці фракцій і ін.) та б) професійних публічних службовців (категорії «А», «Б», «С»), відібраних на конкурсі, який включає тестування та співбесіду. Набір на посади останньої категорії публічних службовців до Офісу Сейму

здійснюється Канцлером Сейму, що дозволяє стверджувати про елементи певної інституційної автономії корпусу професійних публічних службовців Сейму Литовської Республіки [12].

У більшості ж держав світу нині поширена уніфікована модель парламентської служби, яка передбачає єдине законодавство та єдину модель і процедуру формування та правового і соціального забезпечення державних службовців, які працюють в апаратах парламентів. При тому, що самі апарати є структурними підрозділами парламентів, і підпорядковуються керівництву цих парламентів.

Так, публічна (державна) служба у парламенті Федеративної Республіки Німеччина є складовою загального корпусу державних службовців, а режим її проходження не унормовується ні в Основному Законі Німеччини, ні в Законі «Про державну службу», ні в спеціальному законодавстві. Водночас, корпус парламентських службовців у Німеччині організаційно оформлений в Апарат Бундестагу. Корпус службовців парламенту в Німеччині складається з службовців, які відносяться до чотирьох категорій посад: а) нижчого рівня; б) середнього рівня, в) підвищеного рівня; г) вищого рівня, а сама служба в Бундестазі має кар'єрний характер і передбачає постійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників, проходження яких забезпечує Федеральна академія державного управління, а також система державних і приватних університетів ФРН.

У організаційному сенсі парламентська служба в Німеччині представлена чотирма відділами і Уповноваженим з питань військовослужбовців. При цьому відділи диференціюються за предметно-функціональним критерієм: 1) відділ «Парламент і депутати» (442 службовця), в складі якого діють секретаріати парламенту та парламентських комітетів, мандатна служба і підвідділ ЄС; 2) відділ «Наука та зовнішні зв'язки» (281 службовець), в складі якого діють наукова служба, служба міжнародних зв'язків і підрозділ у справах звернень громадян і петицій; 3) відділ «Інформація та документація» (619 службовців), що діє в складі інформаційної служби, Парламентської бібліотеки ФРН, служби по роботі з відвідувачами і служби інформаційних технологій; 4) Центральний відділ (1199 службовців), що включає центральний апарат (кадрова робота, навчання, правовий і соціальний захист службовців), юридичну службу, службу техніки та експлуатації [12].

Окремо зупинимось на феномені наднаціональної (міжнародної) моделі інституту парламентської служби в Європейському парламенті. Очевидно, що в Європарламенті, який по суті є наднаціональним органом і компетенція якого поширюється на всі держави-учасниці ЄС, застосування поняття «державна служба» буде некоректним. Статус усіх публічних службовців і інших категорій працівників, які працюють і утворюють «єдиний адміністративний корпус» в інституціях Європейського Со-

юзу, включаючи і Європейський парламент, рамково визначений в Регламенті № 259/68.

Організаційно парламентська служба в ЄС зосереджена в Секретаріаті Європарламенту на чолі з Генеральним секретарем, якого призначає Бюро Європейського парламенту. При цьому, сам Секретаріат Європарламенту складається з 12 генеральних директоратів (з питань голосування; з питань внутрішньої політики ЄС; з питань зовнішньої політики ЄС; з питань комунікацій; з питань персоналу; з питань логістики і інфраструктури та ін.) й Юридичної служби. Корпус парламентської служби, враховуючи багатофункціональність і посилену структурованість Європарламенту, є численним. Зокрема, станом на 2016 рік у Європейському парламенті працювало 7 606 публічних службовців і найманих за контрактами працівників. Комплектування парламентської служби ЄС проводиться Європейською службою з відбору персоналу (EPSO) [13].

Вітчизняний інститут парламентської служби на сьогодні можна віднести до уніфікованої моделі, характерної для Німеччини і низки інших держав світу. Але чи є така модель найбільш ефективною для України? Дослідимо цю проблему детальніше.

Щодо особливостей проходження державної служби у законодавчій гілці влади, а саме, в Апараті Верховної Ради України, то за виключенням положення про особливості призначення (звільнення) Керівника Апарату Верховної Ради

України, встановленого частиною четвертою ст. 91 Закону України «Про державну службу» [2], існуюча специфіка призначення на інші посади в Апараті (зокрема, працівників секретаріатів депутатських фракцій і груп, секретаріатів комітетів) взагалі не відображена в цьому Законі та регулюється іншими законами і підзаконними нормативно-правовими актами.

До прикладу, Положенням про Апарат Верховної Ради України, затвердженим Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 25 серпня 2011 р. № 769 [18]. Крім того, окремі питання проходження державної служби у Верховній Раді України регулюються підзаконними актами: постановами і розпорядженнями Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, розпорядженнями Голови Верховної Ради України, розпорядженнями Керівника Апарату Верховної Ради України тощо. Утім, жоден із цих нормативно-правових актів не встановлює й не може установити інший, відмінний від загального, режим державної служби для працівників Апарату Верховної Ради України, оскільки, згідно з п. 12 частини першої ст. 92 Конституції України «основи державної служби» визначаються виключно законами України [1].

Спроба часткового врегулювання питань щодо статусу окремої категорії працівників Апарату була здійснена у проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну службу» (щодо статусу працівників секретаріатів депутатських

фракцій (груп)» (реєстр. № 5263 від 11.10.2016), поданого представниками майже всіх депутатських фракцій парламенту та прийнятого Верховною Радою України 20 жовтня 2016 року як Закон [3, с. 147].

Цим Законопроектом пропонувався внести зміни до Закону України «Про державну службу» задля врегулювання статусу працівників секретаріатів депутатських фракцій (груп), як працівників патронатної служби. Адже, при прийнятті Закону України «Про державну службу» в 2015 році законодавцем не були враховані особливості функціонування таких секретаріатів і фактично на їх працівників, як на державних службовців, було поширено дію нового законодавства про державну службу.

Необхідно звернути увагу, що відповідно до Положення про секретаріат депутатської фракції у Верховній Раді України, затвердженого Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 22 лютого 2008 р. № 304, секретаріат депутатської фракції здійснює «... організаційне, інформаційне, консультативно-правове та інше забезпечення діяльності депутатської фракції» та утворюється на період діяльності самої фракції у Верховній Раді України поточного скликання [19].

Крім того, секретаріат фракції є структурним підрозділом Апарату і підпорядковується голові депутатської фракції та Керівникові Апарату. І хоча діяльність секретаріату фракції фактично спрямо-

вана на надання допомоги у здійсненні депутатськими фракціями їхніх повноважень, водночас такий секретаріат має складатись із фахівців, які користуються довірою політичної партії, що сформувала депутатську фракцію [3, с. 147].

У листопаді 2016 року згаданий Закон був повернутий до парламенту із пропозиціями Президента України. Не висловивши жодних заперечень щодо самої суті Закону, Президент України запропонував відхилити його у зв'язку з необхідністю комплексного підходу щодо удосконалення положень Закону України «Про державну службу».

Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування, що був визначений головним з цього питання, розглянувши пропозиції Президента України, запропонував Верховній Раді України повторно прийняти Закон в цілому (подолати вето).

Натомість на сьогодні це питання виглядатиме дещо в іншому ракурсі: з одного боку, віднесення працівників секретаріатів депутатських фракцій (груп) до категорії працівників патронатних служб є фактично питанням доцільності (про що, до речі, відзначалось й у науково-експертному висновку до законопроекту) і може бути вирішене парламентом шляхом додаткових домовленостей щодо статусу працівників депутатських фракцій і депутатських груп, з іншого боку, це не єдине питання, пов'язане з особливостями проходження державної служби у парламенті,

у зв'язку з чим, дійсно (і в цьому можна погодитись з главою держави), виникає необхідність комплексного врегулювання таких особливостей.

Зважаючи на ключову роль Апарату Верховної Ради України у забезпеченні виконання парламентом визначених Конституцією України повноважень, загалом очевидно, що на відміну від апаратів (секретаріатів) інших державних органів України виключно Апарат Верховної Ради України має конституційний статус (згідно з пунктом 35 частини першої статті 85, пунктом 5 частини другої статті 88 Конституції України [1]), за яким Верховна Рада України призначає на посаду та звільняє з посади керівника її апарату, затверджує кошторис Верховної Ради України та структуру її апарату, а Голова Верховної Ради України організовує роботу її апарату. Таке конституційне закріплення статусу парламентського апарату та її керівника є підсиленням гарантій його ефективної діяльності [3, с. 148].

Нині на позачергових виборах народних депутатів України, проведених у липні 2019 року, в демократичний спосіб сформовано Верховну Раду України IX скликання. Можна передбачити, що парламентська реформа стане одним із важливих предметів уваги законодавця у 2019 і наступних роках і, одночасно з удосконаленням системи функцій, повноважень і структури Верховної Ради України, а також правового статусу народного депутата України в частині обсягу та меж його імунітету, буде вирі-

шене завдання щодо утвердження автономної моделі інституту парламентської служби.

Автономна в публічно-управлінському сенсі парламентська служба, на наш погляд, є важливим елементом гарантування ефективної реалізації вільного мандату народного депутата та забезпечення політичної автономії парламенту у системі стримувань і балансів між гілками влади. Адже, як справедливо зазначав А. Делькамп:

«Щоб ефективно здійснювати надані народом повноваження ... членам парламенту необхідно мати свободу діяльності, належні умови праці та конституційні гарантії на вільне вираження своїх поглядів. Питання парламентської служби належить до найбільш чутливих в рамках цієї автономії: його вирішення вимагає якісної системи добору персоналу з урахуванням специфіки служби, уникнення будь-якої зовнішньої залежності (приватної або публічної), здатності надавати членам парламенту послуги належної якості, які виконавча влада та/або президент можуть очікувати від системи державного управління» [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, інститут парламентської служби утверджується в ХХІ ст. як важливий механізм забезпечення незалежності парламенту та створення належних умов і засобів (гарантій) його ефективної діяльності. При цьому, у різних державах світу функціонують різні моделі інституту парламентської служби.

У залежності від законодавчого закріплення автономності формування корпусу парламентських службовців та практики реалізації їх адміністративно-управлінської автономії, можна визначити: автономні (Австралія, Франція); відносно автономні (Австрія, Велика Британія, Литва) та уніфіковані (Німеччина, Україна) моделі парламентської служби. До того ж, окрім національних моделей парламентських служб, трендом ХХІ ст. став розвиток наднаціональних моделей інституту парламентської служби, наглядним прикладом якої можна вважати корпус працівників Бюро Європарламенту.

Очевидно, що проведення парламентської реформи у новообраній Верховній Раді України ІХ скликання буде неповним без творення автономної парламентської служби, особливості вступу до якої та механізми проходження будуть унормовані на законодавчому рівні – у законах України «Про державну службу», «Про Регламент Верховної Ради України» і ін. При цьому, структура інституту парламентської служби, на наш погляд, складається з наступних компонентів:

1) доктринального – системи концепцій, теорій і вчень про місію парламентської служби у розвитку вітчизняного парламентаризму та забезпечення неупередженості, автономності та ефективності діяльності парламенту;

2) законодавчого – системи законів, які регулюють інститут парламентської служби і отримують

свій розвиток у системі підзаконних нормативно-правових актів;

3) управлінського – системи публічно-управлінських практик формування корпусу державних службовців у парламенті та управління відповідною парламентською службою;

4) морально-етичного і антикорупційного – системи морально-етичних цінностей, заснованих на верховенстві права, професіоналізмі, патріотизмі, політичній неупередженості, доброчесності [20] та нетерпимості до будь-яких проявів корупції тощо.

Окрім того, парламентську службу слід розглядати як привабливу та перспективну професійну діяльність, яка потребує «... особливого професіоналізму, що межує між експертною роботою та залученням до політичного процесу» [11]. Тому парламентська служба є важливим складником механізму реалізації конституційного права громадян України на рівний доступ до державної служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.

2. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4. – ст. 43.

3. Малюга А.В. Щодо особливостей парламентської служби в системі державної служби України: законотво-

рчі аспекти / А.В. Малюга // Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів : матеріали IV-ої Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 18 травня 2019 р.) / Редкол.: С. К. Бостан, р. М. Максаківа, Т. Є. Леоненко. Дніпро : «ЛІРА ЛТД», 2019. – С. 146.

4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – ст. 545.

5. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 року // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 7-8. – ст. 50.

6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – ст. 376.

7. Федоренко В.Л. Парламентська реформа як предмет всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 р. / В.Л. Федоренко // Парламентаризм в Україні: теорія та практика; Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. 26 червня 2001 р. – К., 2001. – С. 347-351.

8. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2016 року № 1035 // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 14. – ст. 149.

9. «Парламентська служба: реформування, засади функціонування, гарантії діяльності Апарату Верховної Ради України» : аналітична записка до круглого столу / офіційний веб-сайт Програми USAID РАДА. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://radaprogram.org/content/analychna-zapyska-do-kruglogo-stolu>

parlamentska-sluzhba-reformuvannya-zasady.

10. Комітети Верховної Ради провели публічне обговорення на тему: «Створення парламентської служби як складова реформи Верховної Ради України» / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://rada.gov.ua/fsview/154861.html>.

11. Порівняльний огляд організації та законодавчого забезпечення парламентської служби (CELGR(2018)1, м. Страсбург, 17 січня 2018 року) // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%A0%D0%84_%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D1%82%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B8_PACE_CELGR20181_.pdf.

12. Парламентська служба у країнах ЄС та Австралії. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. С. 8. // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29349.pdf>.

13. Інститут парламентської служби у Великій Британії, Французькій Республіці та Європейському парламенті. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит

Комітету Верховної Ради України // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29353.pdf>.

14. Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник ; До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В.Л. Федоренко. – К. : Вид-во «Ліра», 2016. – С. 318.

15. Шаповал В.М. Основи теорії парламентаризму : монограф. / В.М. Шаповал. – К. : Ін-т законодав. Верховної Ради України, 2015. – С. 21.

16. Шаповал В.М. Феномен конституційного права: монограф. / В. Шаповал. – К. : Ін-т законодав. Верховної Ради України, 2017. – С. 142.

17. Словська І.Є. Конституційно-правовий статус парламенту – Верховної Ради України : монограф. / І.Є. Словська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 16.

18. Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 25 серпня 2011 р. № 769 / Офіційний сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3>.

19. Про затвердження Положення про секретаріат депутатської фракції у Верховній Раді України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 22 лютого 2008 р. № 304 // Офіційний сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/304/08-%D1%80%D0%B3>.

20. Питання етичних та професійних стандартів державної служби в Апараті Верховної Ради України: ситуаційне дослідження / Лабораторія законодавчих ініціатив, за підтримки Фонду Конрада Аденауера. Електронний ресурс. Режим досту-

ny: http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Pitannya_Etichnih_Standartiv_Prew_.pdf.

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy : pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku [The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 30. Art. 141 [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu sluzhbu» : vid 10 hrudnia 2015 r. [The Law of Ukraine «On the Civil Service» dated December 10, 2015]. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 4. Art. 43 [in Ukrainian].

3. Malyuga, A. V. (2019). Shchodo osoblyvosti parlamentskoi sluzhby v systemi derzhavnoi sluzhby Ukrainy: zakonotvorchi aspekty [On the Peculiarities of Parliamentary Service in the Civil Service System of Ukraine: Law-Making Aspects]. *Aktualni problemy derzhavno-pravovoho rozvytku Ukrainy v konteksti intehtratsiinykh protsesiv – Actual problems of the state-legal development of Ukraine in the context of integration processes*: Proceedings of the IV International scientific and practical conference. S. K. Bostan, R. M. Maksakova, T. Ye. Leonenko (Eds.). (p. 146). Dnipro: «LIRA LTD» [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» : vid 2 chervnia 2016 roku [Law of Ukraine «On the Judicial System and the Status of Judges» dated June 2, 2016]. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 31. Art. 545 [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro Vyshchu radu pravosuddia» : vid 21 hrudnia 2016 roku [Law of Ukraine «On the High Council of Justice» dated December 21, 2016]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 7-8. Art. 50 [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy» : vid 13 lypnia 2017 roku [Law of Ukraine «On the Constitutional Court of Ukraine» dated July 13, 2017]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 35. Art. 376 [in Ukrainian].

7. Fedorenko, V. L. (2001). Parlamentska reforma yak predmet vseukrainskoho referendumu 16 kvitnia 2000 r. [Parliamentary reform as an object of an all-Ukrainian referendum April 16, 2000]. *Parlamentaryzm v Ukraini: teoriia ta praktyka – Parliamentary democracy in Ukraine: theory and practice*: Proceedings of international scientific practical conference. (pp. 347-351). Kyiv [in Ukrainian].

8. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro zakhody z realizatsii rekomendatsii shchodo vnutrishnoi reformy ta pidvyshchennia instytutsiinoi spromozhnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy» : vid 17 bereznia 2016 roku № 1035 [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On Measures to Implement Recommendations on Internal Reform and Increasing Institutional Capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine» dated March 17, 2016 № 1035]. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 14. Art. 149 [in Ukrainian].

9. Parlamentska sluzhba: reformuvannia, zasady funktsionuvannia, harantii diialnosti Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy [Parliamentary Service: Reforms, Principles of Functioning, Guarantees for the Work of the Verkhovna

Rada of Ukraine Apparatus]. (2017). *radaprogram.org*. Retrieved from <http://radaprogram.org/content/analytychna-zapyska-do-kruglogo-stolu-parlamentska-sluzhba-reformuvannya-zasady> [in Ukrainian].

10. Komitetu Verkhovnoi Rady provely publichne obhovorennia na temu: «Stvorennia parlamentskoi sluzhby yak skladova reformy Verkhovnoi Rady Ukrainy» [Committees of the Verkhovna Rada held a public discussion on the topic «Creation of a parliamentary service as part of the reform of the Verkhovna Rada of Ukraine»]. (2018). *rada.gov.ua*. Retrieved from <https://rada.gov.ua/fsview/154861.html> [in Ukrainian].

11. Porivnialnyi ohliad orhanizatsii ta zakonodavchoho zabezpechennia parlamentskoi sluzhby (CELGR(2018)1, m. Strasburh, 17 sichnia 2018 roku) [Comparative review of the organization and legislative provision of the parliamentary service (CELGR (2018) 1, Strasbourg, January 17, 2018)]. (n.d.). *www.slg-coe.org.ua*. Retrieved from http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/ОглядРЄ_Організаціятазаконодавчезабезпеченняпарламентськоїслужби_PACE_CELGR20181_.pdf [in Ukrainian].

12. Parlamentska sluzhba u krainakh YeS ta Avstralii. Informatsiina dovidka, pidhotovlena Yevropeiskym informat-siino-doslidnytskym tsentrom na zapyt Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy [Parliamentary service in the EU and Australia. Information note prepared by the European Information and Research Center at the request of the Verkhovna Rada of Ukraine Committee]. (n.d.). *euinfocenter.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29349.pdf> [in Ukrainian].

13. Instytut parlamentskoi sluzhby u Velykii Brytanii, Frantsuzkii Respublit-

si ta Yevropeiskomu parlamenti. Informatsiina dovidka, pidhotovlena Yevropeiskym informat-siino-doslidnytskym tsentrom na zapyt Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy [Institute of Parliamentary Service in the United Kingdom, French Republic and European Parliament. Information note prepared by the European Information and Research Center at the request of the Verkhovna Rada Committee]. (n.d.). *euinfocenter.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29353.pdf> [in Ukrainian].

14. Fedorenko, V. L. (2016). *Konstytutsiine pravo Ukrainy : Do 20-oi richnytsi Konstytutsii Ukrainy ta 25-oi richnytsi nezalezhnosti Ukrainy [Constitutional Law of Ukraine: To the 20th anniversary of the Constitution of Ukraine and the 25th anniversary of the independence of Ukraine]*. Kyiv: Vyd-vo «Lira» [in Ukrainian].

15. Shapoval, V. M. (2015). *Osnovy teorii parlamentaryzmu [Fundamentals of the theory of parliamentarism]*. Kyiv: In-t zakonod. Verkhovnoi Rady Ukrainy [in Ukrainian].

16. Shapoval, V. M. (2017). *Fenomen konstytutsiinoho prava [The phenomenon of constitutional law]*. Kyiv: In-t zakonod. Verkhovnoi Rady Ukrainy [in Ukrainian].

17. Slovaska, I. Ye. (2013). *Konstytutsiino-pravovyi status parlamentu – Verkhovnoi Rady Ukrainy [The constitutional and legal status of the Parliament – the Verkhovna Rada of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

18. Rozporiadzhennia Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Aparat Verkhovnoi Rady Ukrainy» : vid 25 serpnia 2011 r. № 769 [Order of the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine «On Approval of the Regulation on the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine»

from August 25, 2011 № 769]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3> [in Ukrainian].

19. Rozporiadzhennia Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro sekretariat deputatskoi fraktsii u Verkhovnii Radi Ukrainy»: vid 22 liutoho 2008 r. № 304 [Order of the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine «On Approval of the Regulation on the Secretariat of a Deputy Faction in the Verkhovna Rada of Ukraine» dated February 22, 2008 № 304]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved

from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/304/08-%D1%80%D0%B3> [in Ukrainian].

20. Pytannia etychnykh ta profesii-nykh standartiv derzhavnoi sluzhby v Aparati Verkhovnoi Rady Ukrainy: sytuatsiine doslidzhennia [Issues of ethical and professional standards of civil service in the Verkhovna Rada of Ukraine: Situational Research]. (n.d.). *parlament.org.ua*. Retrieved from http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Pitannya_Etychnih_Standativ_Prew_.pdf [in Ukrainian].